

درباره باران‌های شدید و مخربی که در ۷۵سال گذشته، اهالی شهر را گرفتار کرده است

سه‌گانه سیل و غافل‌گیری شهر

مرضیه ترابی‌اشهر مشهد به دلیل موقعیت جغرافیایی اش، از دیرباز مستعد وقوع سیل بوده است. نگاهی به تاریخ این شهر قدیمی نشان می‌دهد که برخی مناطق آن، به‌ویژه محلات شرقی، همواره با معضل سیل و سیلاب روبه‌رو بوده‌اند و اصولاً همین ضعف، یکی از دلایل اصلی کم بودن قیمت زمین و به دنبال آن، تبدیل شدن این محلات به مکان زندگی اقشار آسیب‌پذیر جامعه بوده‌است. از این رو یافتن راهی مطمئن برای حفظ شهر و تأسیسات زیرساختی آن در برابر این بلای طبیعی، یکی از دغدغه‌های همیشگی اداره‌کنندگان شهر مشهد در تمام ادوار تاریخی آن محسوب می‌شده است و تا آنجا که می‌دانیم، بخشی از این

هشتم خرداد سال ۱۳۲۹ بود،، ساعت ۱۴:۴۰ ناگهان ابرهای سیاه، آسمان مشهد را پوشاندند و بارندگی به شکل سیل آسا و البته رگباری آغاز شد. باران بعد از دقایقی بند آمد و هوای مطلوبی به‌وجود آورد، شاید هیچ فردی حتی فکرش را هم نمی‌کرد که آن بارش مختصر، خطری چنان سهمگین دربی داشته باشد. اما هنوز ۴۰ دقیقه از قطع شدن باران نگذشته بود که ناگهان سیل، مناطق غربی مشهد را درنوردید و به سرعت نواحی جنوبی شهر را دربر گرفت. طولی نکشید که جریان آب، محلات جدیدالتأسیس مانند کوهسنگی و احمدآباد را محاصره کرد و با لبریز شدن کال «قره‌خان» و جاری شدن آب آن به کوچه‌های اطراف خیابان رازی، وضع رو به وخامت نهاد. سیل با شتاب، خودش را به بیمارستان امام رضا^۱ رساند و پس از دور زدن آن، به خیابان «جم» (پاسداران فعلی) رسید و وارد زندان مرکزی مشهد شد و به دنبال آن، به داخل ساختمان اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان خراسان که در مجاورت زندان قرار داشت، راه یافت.

گزارشی که روزنامه‌های محلی روز بعد درباره شتاب سیل و فراگیری آن منتشر کردند، تکان دهنده بود. روزنامه خراسان روز ۹ خرداد چنین گزارش داد: «سیل پس از پر کردن خندق، داخل شهر شد، از پشت محله سعدآباد و خیابان‌های فوزیه(دانشگاه امروزی)، ارگ، فردوسی، خیابان تهران (امام رضا^۲) امروزی)، «دروازه عیدگاه، به مرکز شهر جاری گردید و از سمت سعدآباد تا دروازه قوچان (میدان توحید امروزی) و از خیابان فوزیه تا نزدیک میدان مجسمه(میدان

اردیبهشت ۱۳۴۲

غافلگیری در ساعت ۱۴:۵۵

ماجرای سیل ۱۷ اردیبهشت ۱۳۴۲ هم، تقریباً مانند سیل سال ۱۳۲۹ آغاز شد، ساعت ۱۴:۵۵ عصر، ناگهان ابرهای سیاه آسمان شهر مشهد را پوشاند و بارانی سیل آسا باریدن گرفت. اما برخلاف سیل سال ۱۳۲۹، بخش مهمی از آب سیلاب، ناشی از بارش باران در فضای حریم مشهد بود، در کمتر از پنج دقیقه سیل تمام خیابان‌های اصلی و فرعی شهر را فراگرفت، اما هنوز اتفاقات هولناک‌تری در راه بود. دقایقی بعد از درگیر شدن خیابان‌های شهر با آب گرفتگی‌های گسترده، جریان شدید سیل از سمت اراضی معجونی، واقع در منطقه خلیج (شمال محله سیدی امروزی) به خیابان «ضد» (۱۵ خرداد امروزی) راه یافت و بحران وارد مرحله‌ای تازه شد. طبق گزارش روزنامه‌های آن دوره، مانند «خراسان» و «آفتاب شرق»، سیل با شتاب خیابان‌های «زهره»، «خورشید»، «کاشمری‌ها» و «مهبتاب» را درنوردید و به خیابان بهار رسید. سرعت حادثه چنان بود که مردم این مناطق، تنها دست فرزندان خود را گرفتند و یا به فرار گذاشتند. وضعیت دلخراشی بود. برخی شاهدان عینی «که سال‌ها بعد از آن واقعه، نگارنده موفق به گفت‌وگو با آن‌ها شد- از شنیده شدن فریاد و فغان زنان و کودکانی صحبت می‌کردند که در سیل محاصره شده بودند. جمع زیادی از این افراد، خودشان را به حسینیّه «صاحب‌الزمان^۳» در نزدیکی خیابان بهار رساندند و در آنجا پناه گرفتند تا شاید از خطر سیل درامان بمانند، با این حال وضع در دیگر نقاط شهر هم، بهتر از اراضی خیابان «ضد» نبود. آب از قسمت بالای کوهسنگی به داخل خیابان اصلی منطقه سراریز شد و قلمستان بزرگ واقع در اراضی اندشت را دربر گرفت. محله تازه‌تأسیس احمدآباد که اراضی آن به آستان قدس تعلق داشت و در یکی دو

دهه قبل، به‌منظور احداث ساختمان و در قالب اجاره بلندمدت در اختیار مردم قرار گرفته بود، به‌دلیل نداشتن زیرساخت‌های مقابله با سیل، دچار تخریب و آسیب دیدگی گسترده شد. سیل بعد از ورود به

کنترل، از طریق احداث مسیل یا به قول مشهدی‌ها «کال»، در محلات مختلف انجام می‌گرفت. این کال‌ها برای شهر درواقع نقش «زهکش» را ایفا و سیلاب‌های واردشده به آن را از طریق معبرهای مطمئن، به‌سوی مناطق کم‌ارتفاع تر بیرون از باروهای شرقی هدایت می‌کردند. با این حال گاه پیش می‌آمد که این تمهیدات، مثمرتر واقع نمی‌شد و سیل‌های مهلک، خسارت سنگین جانی و مالی به شهروندان و شهر وارد می‌کرد. نکته جالب اینجاست که با وجود پیشرفت‌های گسترده در عرصه حفاظت از شهر در برابر بلایای طبیعی همچون سیل، هنوز هم شاهد وقوع هرچند سال یک‌بار آن و وارد آمدن خسارات

خرداد۱۳۲۹

غافلگیری در ساعت ۱۴:۳۰

شهادی امروزی) و از خیابان ارگ تا باغ ملی و از دروازه فردوسی تا قبرستان میوه‌رو و گنبدسبز و از خیابان تهران تا جلوی عمارت عیدگاه را فراگرفت.

گودال خشت‌مالها(محدوده پارک وحدت امروزی) درپایه بزرگی شده بود و در کوی عیدگاه خرابی بسیاری وارد آمد و در تمام این نواحی، هرجا خانه گود و زمین پستی بود، از آب پر شد و هر خانه که بنیان‌ش سست بود، فروریخت».

علت وقوع سیل، بسته بودن آبراهه واقع در باغ ملک‌آباد اعلام شد. باتوجه به آنکه کسی فکرش را هم نمی‌کرد مشهد درگیر چنین سیل هولناکی شود، شاخه‌های قطع شده درختان باغ را داخل کانال «دپو» کرده بودند و همین کار، مسیر اولیه آب را مسدود کرده و باعث جاری شدن آن به داخل شهر شده بود. برخی شاهدان عینیدر گفتگوهایشان درباره آن روز چنین نقل کردند که: «سیل هولناک سال ۱۳۲۹، عملابخش‌های بزرگی از محله عیدگاه و پایین خیابان را از بین برد و نیروهای نظامی برای مهار بحران، وارد عمل شدند. عوارض ناشی از این اتفاق، تا مدت‌ها گریبان مشهدی‌ها را گرفت و باعث خسارات آنی و تدریجی بسیاری شد.

مشهد قدیم

گسترده به زیرساخت‌های عمومی و بناهای خصوصی هستیم، سیل یکی دروز گذشته مشهد و آسیب‌های دردناک و جبران‌ناپذیر آن‌هم، بخشی از تاریخ طولانی کلنجار رفتن، مشهدی‌ها با مسئله سیل به حساب می‌آید. به دنبال وقوع این اتفاق ناخوشایند و ضمن تسلیت به خانواده قربانیان این واقعه، در نوشتار پیش‌رو قصد داریم برخی سیل‌های ویرانگر شهر مشهد، در یک قرن گذشته را بررسی کنیم و جزئیات وقوع آن‌ها را برای شما خوانندگان عزیز شرح دهیم. نکته تأمل‌برانگیز درباره این سیل‌های مخرب آن است که همگی در بهار و از نیمه اردیبهشت تا نیمه خرداد رخ داده‌اند.

نهر «گناباد» و کال «قره‌خان»، دیگر نقاط مرکزی شهر را هم تحت‌تأثیر قرار داد، اما خسارات این بخش، کمتر از مناطق جنوبی شهر بود.

خرداد۱۳۷۱

غافلگیری در ساعت ۳:۳۰

بیست دستگاه اتوبوس، کار انتقال مسافران از مشهد به محل پل تخریب شده و بالعکس را سازمان دهی کرد، اما این اقدام هم نتوانست از آشفته‌گی‌های به‌وجودآمده کم کند. درمجموع، پانصد واحد مسکونی در سیل سال ۱۳۷۱ از بین رفت و ۲۵ نفر نیز جان خود را از دست دادند.

در منطقه‌ای وسیع میان میدان شهدا و شهرک ایثارگران، کمتر خانه‌ای بود که از هجوم سیل در امان مانده باشد. بیشتر منازل ویلایی آن زمان، زیرزمین داشتند و همین مسئله باعث ورود آب به داخل خانه‌ها شده بود. نگارنده این سطور که خود از نزدیک شاهد وقوع سیل هولناک سال ۱۳۷۱ بوده است، به یاد دارد که بحران ناشی از آب‌گرفتگی زیرزمین منازل مسکونی، به‌ویژه در منطقه ایثارگران، چگونه زندگی مردم را مختل کرد و به اموال آن‌ها آسیب رساند. صدای پمپ‌های آبی که برای تخلیه آب جمع‌شده در زیرزمین خانه‌ها به کار گرفته شده بودند، تقریباً در تمام کوچه‌های منطقه شنیده می‌شد. از بخت بد، این اتفاق با زمان برگزاری امتحانات مدارس هم‌زمان شد و دردسرهای بسیاری را برای دانش‌آموزان به بار آورد.

نکته مهمی که باید درباره چرایی و چگونگی کشته شدن قربانیان این سیل هولناک - علاوه بر عامل وقوع سیل در شب- بدانیم، آن است که محل زندگی بیشتر این افراد، در حریم کال‌هایی قرار داشت که به دلیل هجوم خرابی به سرعت لبریز شد و در پی نفوذ آب به پی ساختمان‌ها، اسباب تخریب و زیر آوار ماندن ساکنان آن منازل را فراهم کرد.

گشتی در موزه بزرگ خراسان، هم‌زمان با روز جهانی موزه

میراث سرزمین خورشید

هادی دقیق‌اکثر کسی در زمان قاجاری می‌توانست تصور کند که ره آورد اولین سفر فرنگ سلطان صاحبقران، ناصرالدین‌شاه، چه می‌تواند باشد؛ شاه قاجار در همان نخستین سفرش، پای یک مجموعه فرهنگی را به ایران باز کرد که از صدقه‌سر آن، امروز هر شهر کشور دست‌کم صاحب یکی از آن‌هاست: «موزه». شاید مهم‌ترین دستاورد اولین سفر چهارمین شاه دودمان قاجار همین باشد. موزه در زبان فرانسه نیز به همین صورت تلفظ می‌شود. اما ریشه‌ای یونانی دارد و در لغت به‌معنای مقر زندگی «موزه، الهه هنر و صنایع در اساطیر یونان باستان است. در نتیجه، یک سوغاتی ماندگار و مقید ناصرالدین‌شاه از فرانسه، موزه بود. امروز دیگر از موزه ارگ سلطنتی تهران، یعنی همان اولین معروف، خبری نیست، اما اشکال گوناگون موزه روزبه‌روز بیشتر و حتی به‌روز می‌شوند. در این مدت، موزه‌هایی ساخته شده‌اند که جدا از اینکه در سالن‌هایشان آثار فرهنگی نمایش داده می‌شود، معماری‌شان نیز با فرهنگ گره خورده است و نقشی از بناهای باستانی را در ظاهری مدرن تداعی می‌کنند. نخستین این دست موزه‌ها هم موزه ملی ایران است که بنایش تقریباً پانزده سال دیگر صدساله می‌شود؛ معماری این موزه، سبک دوره ساسانی به‌ویژه طاق‌کسری یا ایوان مدائن را تداعی می‌کند. در خراسان هم تقریباً سی سال پیش، ایده راه‌اندازی موزه بزرگ خراسان مطرح شد که از میان طرح‌های متنوع، طرح روان شاد دکتر محمدامین میرفندرسکی با الهام از بنای عمارت خورشیدکلات نادر برای این موزه برگزیده شد. در نهایت حدود بیست سال قبل، سال ۱۳۸۲ کلنگ احداث موزه بزرگ خراسان در زمینی ۹۰۰ هزار و ۹۰۰ مترمربعی که شهرداری مشهد در بوستان کوهسنگی در اختیار اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان رضوی قرار داده بود، به زمین خورد و تقریباً ۱۰ سال پیش، یعنی سال ۱۳۹۳، رسماً موزه بزرگ خراسان افتتاح شد. همه این‌ها را گفتیم و نگفتیم که ۱۲۸ اردیبهشت مصادف با روز جهانی موزه است. همین مناسبت ما را واداشت که درباره مدرن‌ترین موزه خراسان بنویسیم؛ که جزو موزه‌های جوان و کم‌سن و سال کشور است.

- موزه بزرگ خراسان؛ میراث‌دار سرزمین خورشید

ساختمان هندیسی موزه بزرگ خراسان از دو مربع تشکیل شده است که با زاویه‌ای ۴۵ درجه روی هم چرخیده‌اند و وسط آن استوانه‌ای است که بر فرار چندین طبقه آن دیده می‌شود. این استوانه عمارت خورشیدکلات نادر را در ذهن تداعی می‌کند. روی هم‌رفته این بنا دوازده طبقه دارد که فقط سه طبقه آن به فضای بازدید از اشیای موزه اختصاص یافته است. در این سه طبقه، اشیای گوناگون تاریخی که مربوط به فرهنگ حوزه خراسان و یافت‌شده در این منطقه هستند، نمایش داده می‌شود. از آثار این موزه می‌شود به این اشیاء اشاره کرد: سفالینه‌ها و گل‌مهرهای درگز از جمله آثار یافت‌شده از محوطه‌های باستانی شهرتپه و بندیان، ضریح چوبی امامزاده محروق نیشابور که تاریخ ۸۳۴ قمری دوره شاهرخ تیموری روی آن است و سنگ قبرهایی از همین دوره، نسخه‌های چاپ سنگی کتاب‌های «خمسه» نظامی و «بوستان» و «گلستان» سعدی و «دیوان حافظ»، بازمانده از سده‌های یازده تا سیزده قمری، نگارگری‌ها و خطاطی‌های تاریخی، قرآن‌های نفیس تاریخی، سکه‌های فراوانی از دوره ساسانی تا اسلامی و معاصر که با ذره‌بین می‌شود جزئیات آن‌ها را دید، برخی کاشی‌کاری‌های مدرسه بالاسر، گچ‌بری‌های تپه سبزپوشان، سپر و شمشیر و ادوات جنگی و ظروف برنزی و منسی از دوره‌های میانی اسلامی تا قاجار، شمشیر و سربینکان‌های مغری هزاره اول قبل از میلاد، سفالینه‌های گوناگون از هزاره ششم پیش از میلاد تاکنون، پایه آتشدان دوره ساسانی، کشف‌شده از روستای محمدولی بیگ درگز، لباس‌های سنتی دوره قاجار، فرش‌های نفیس از دوره معاصر و ظروف شیشه‌ای سده‌های میانی اسلامی. درواقع هسته اصلی موزه که بازدیدکننده‌ها با آن سروکار دارند، همین فضاست.

- دیگر بخش‌های موزه

از دیگر بخش‌های موزه بزرگ خراسان هم می‌شود به این‌ها اشاره کرد: مخزن نگهداری اشیای منقول تاریخی و تزیینات معماری که به پیشرفته‌ترین امکانات امنیتی، ضد حریق، ضد زلزله و آسیب‌های جنگی مجهز است. آزمایشگاه حفاظت و مرمت اشیای تاریخی و تزیینات تاریخی به نام روان شاد دکتر باقر آیت...زاده شیرازی، معمار، مرم‌تگر و چهره ماندگار معماری و حفاظت و مرمت بناهای تاریخی ایران و عضو پیوسته فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، که این مکان علاوه بر امکانات و تجهیزات کارگاهی و آزمایشگاهی حفاظت و مرمت، بخش پژوهش، مستندسازی و مطالعات اشیای تاریخی و تزیینات معماری نیز دارد، سالن اجتماعات به نام روان شاد دکتر محمدامین میرفندرسکی، معمار و کتابخانه تخصصی به نام روان شاد سراج‌الدین کازرونی، وزیر اسبق مسکن و شهرسازی و رئیس اسبق سازمان میراث فرهنگی، با بیش از ۵ هزار جلد کتاب تخصصی در حوزه تاریخ و باستان‌شناسی. فضایی در وسط طبقه همکف هم به سالن نمایشگاهی موزه اختصاص داده شده است که معمولاً نمایشگاه‌های دوره‌ای و فصلی آثار هنری معاصر یا تاریخی در اینجا برپا می‌شود. سقف این قسمت از بنا چنین تداعی می‌کند که زیر گنبدی بزرگ ایستاده‌اید. در نهایت، در آخرین طبقه این موزه به تازگی کافی‌شاپی راه‌اندازی شده است که در همان استوانه مرکزی قرار دارد و بالای آن در فضایی مدور، به سراسر شهر و بوستان نوستالژیک کوهسنگی اشراف دارد. درکل موزه بزرگ خراسان ساخته شده است تا جای خالی یک مجموعه بزرگ و مجهز موزه‌ای را در استان پر کند و در همین راستا، موزه بزرگ خراسان جنوبی هم پس از کش و قوس‌های فراوان، بالاخره قرار است ساخته شود.

